

„...KÉSZ ÉS RENDEZETT KINCSESHÁZ”

– Kritikai kiadások az Irodalomtudományi Kutatóintézetben* –

SZÉNÁSI ZOLTÁN

ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja Irodalomtudományi Kutatóintézet
tudományos munkatárs

E-mail: szenasi.zoltan@htk.elte.hu

[ORCID 0000 0003 2808 3904](https://orcid.org/0000-0003-2808-3904)

„...a completed and orderly treasure house”

– Critical Editions at the Institute for Literary Studies –

The study deals with critical editions among the summaries and collective works being produced at the Institute of Literary Studies. In this context, it describes the institutional framework of textual criticism in Hungary, focusing particularly on the role of the Textological Committee of the Hungarian Academy of Sciences in preparing critical editions. It also briefly touches on the social significance of scholarly text editing. The study focuses specifically on electronic publishing within the context of critical editions, distinguishing between different types (digitised, informatised and born-digital editions) and describing the key elements and tools of the DigiPhil digital philology methodology used at the Institute for Literary Studies. To illustrate critical editions produced at the Institute, the study describes the activities of the Babits Research Group and the opportunities that digital conversion offers for scholarly text editions.

Keywords: textology, critical edition, digital edition, DigiPhil, Babits Research Group

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) támogatásával a *Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása* című, K 138529 azonosítószámú pályázat keretében készült. Az Akadémia székházában 2025. június 6-án megtartott előadás tanulmánnyá formált, bővített változata.

■ Tanulmányom címe Babits Mihálynak egy 1924-ben a *Nyugat* folyóiratban publikált írásából származik, mely a Dézsi Lajos által kiadott *Balassa Bálint minden munkái* című szövegkiadást bírálja. Babits két klasszikuskiadás-típust különböztet meg, az egyik a tudományos kutatás számára készül, és az adott életmű minden szövegforrását aprólékosan – ahogy a szekszárdi költő a borászatból vett hasonlattal írja – „tölcsérrel és szűrőpapírral” dolgozza fel és publikálja; a másik a nagyközönség számára készül, és az előbbi „lepárolt aranyedvét” adja közre. A filológiai pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a címben szereplő „kész és rendezett kincsház” metaforát Babits nem a tudományos szövegkiadásra alkalmazza, hanem arra a kiadástípusra, melyet ma népszerű kiadásnak nevezünk. Dolgozatomban tehát Babitscsal vitázva és éppen az ő verseit feldolgozó kritikai kiadás munkálatainak példáján azt szeretném bemutatni, hogy a tudományos szövegkiadás is lehet „kész és rendezett kincsház”, mely nem utolsósorban a nagyközönség számára is kínálni tud páratlan értékeket. A cím azt is sugallja továbbá, hogy a „kincsháznak” van egy másik jelentése is, amennyiben előadásom első részében az Irodalomtudományi Intézetben az utóbbi évtizedekben készült kritikai kiadásokról általában is szó lesz. Miért is ne gondolhatnánk az egykori akadémiai kutatóintézetre mint „rendezett kincsházra”!

Esszéjének nyitó bekezdésében írja Babits: „A magyar lélek sivatag gyökértelenségének, furcsa ingatagságának nemcsak tünete: részben tán oka is az a példátlan közöny, amivel multjának értékeit elejti s mindjobban elejti, ahelyett, hogy mindjobban asszimilálni, köztudatba vinni törekedne. Szellemi erőt csak érzelmi és gondolati hagyomány adhat, s hol lehet ily hagyomány gazdagabb, mint az irodalom klasszikusaiban? De klasszikusaink nem hozzáférhetők, s a legszentebb, erőt adó szavak kiesnek memóriánkból. Az a kiadó, aki klasszikusaink új, jó kiadásáról gondoskodik, igazán nemzeti hivatást teljesít.”¹ Ugyan a „magyar lélek sivatag gyökértelenségéről” vagy „furcsa ingatagságáról” jelen tanulmány keretei között nem lehet feladatom értekezni, annyit mindenképpen leszögezhetünk, hogy habár a magyar irodalom klasszikus életműveinek jelentős része könyvtárakban vagy megfelelő digitális eszközzel ma már több forrásból is hozzáférhető, új, jó minőségű és – tegyük hozzá – tudományos igényű kiadásuk ma is nemzetstratégiai feladat.

A kritikai kiadások készítésének intézményi és fogalmi keretei

A kritikai kiadás mint tudományos műfaj története a 15. századi humanista filológiai előzményekkel a 19. századig nyúlik vissza, az irodalomtudomány pozitivista korszakában alakult ki.² S habár minden szempontból meglapozó műfajról van szó, hiszen megbízható szöveg nélkül nincs érvényes értelmezés sem, és miközben a kritikai kiadás a korábbi évtizedekben is a tudományos szövegkiadás legnagyobb

¹ BABITS Mihály, „Könyvről-könyvre: Balassa”, *Nyugat* 14, 8–9. sz. (1924): 591–606, 591.

² Előadásom első, a kritikai kiadásokról általában értekező, valamint az Irodalomtudományi Kutatóintézetben készülő kritikai kiadásokra vonatkozó részeit jelentős mértékben Kecskeméti Gábor ta-

presztízzsel bíró műfaja volt, a kritikai kiadást készítő textológia inkább egyfajta segédtudományi státuszba került. Mára a tudományterület nemzetközi viszonylatban az irodalomtudomány megfigyelhető episztemológiai változásainak összefüggésében akár teoretikus téren is kezdeményező, a kurrens elméleti kérdésekre saját diszciplináris keretei között releváns válaszokat adó vagy új kérdésirányokat kijelölő tudományággá alakult, nem beszélve arról, ahogy az ezredforduló környékén lezajló médiumváltás lehetőségeit kihasználja.

Az MTA I. Osztálya 1960-ban hozta létre a Textológiai Munkabizottságot, melynek feladata a mai napig az adott tudományterületen dolgozó kutatóhelyek, műhelyek tevékenységének összehangolása, a szövegkiadások sorozatainak akkreditálása révén a készülő kritikai kiadások minőségének biztosítása és ellenőrzése. Az első kritikai kiadások készítését szabályozó dokumentum, a Horváth Károly által összeállított *A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata* 1962-ben készült el,³ ezt követte 1988-ban a Péter László által kidolgozott *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata*.⁴ Az MTA Irodalomtudományi Bizottsága 2004-ben fogadta el a Textológiai Munkabizottság által összeállított új dokumentumot;⁵ az *Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához* lényegesen különbözik az egységesítő előírásrendszerként működő korábbi szabályzatoktól. Nem minden részletre kiterjedő, tartalmi és metodikai előírásokat tartalmaz, hanem minimumkövetelményeket fogalmaz meg a textológusok számára a tudományos szövegkiadás típusai (kritikai kiadás, forráskiadás, genetikus kiadás, elektronikus kiadás és népszerű kiadás) szerint.

A kritikai kiadás műfaját az *Alapelvek* a következőképpen határozza meg: „Egy mű, életmű, műfaj összes szövegforrását feltáró, jegyzetelt kiadás, amely a textológiai legjobbnak ítélt forráson alapul.”⁶ A legtöbb kritikai kiadás-sorozat egy-egy klasszikussá vált szerző életművét vagy annak egy meghatározott műfaját dolgozza fel, de különösen a régiség irodalmában gyakran műfaji szempontok szerint határolják le a kiadásra szánt szövegkorpuszt. A mai textológiai-filológiai gondolkodás szakított azzal a korábbi szövegelméleti paradigmával, mely – főként az antikvitás és a régiség esetében, ahol a szövegek többsége másolatokban maradt fenn – az „elvesztett eredeti” rekonstrukciójára vagy a szöveggondozói munka emendációs processzusai

nulmányára alapoztam: KECSKEMÉTI Gábor, „Kritikai kiadások a magyarországi irodalomtudományban és az Irodalomtudományi Intézetben: A magyarországi kritikai kiadások tudomány- és intézménytörténete”, *Literatura* 47, 1. sz. (2021): 5–24.

³ HORVÁTH Károly, *A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962).

⁴ PÉTER László, „Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata”, in *Bevezetés a régi magyarországi irodalom filológiájába*, szerk. HARGITTAY Emil, 114–131 (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2003).

⁵ DEBRECZENI Attila és KECSKEMÉTI Gábor, „Alapelvek az irodalmi szövegek tudományos kiadásához”, *Irodalomtörténet* 85 (2004): 328–330.

⁶ Uo., 328.

révén létrehozott, a másolás vagy a nyomtatás során keletkezett és átörökített hibáitól megtisztított ideális szövegváltozat létrehozására törekedett. Bár a kritikai kiadás az alapszöveg-kiválasztás és -gondozás módszere révén sok mindent megőrzött a korábbi szövegtudományi gyakorlatból, a ma készülő kritikai kiadások egyre nagyobb figyelmet fordítanak a különböző szövegváltozataiban létező, és ezért mindig instabil irodalmi mű keletkezés- vagy alakulástörténetének bemutatására.

Az *Alapelvek* különböző korszakokra és a verstani vagy egyéni írássajátosságokra vonatkozó engedménnyel előírja a szövegközlés módját (betűhű vagy mai helyesírás szerinti), a kritikai kiadás kötelező részeit (magyarázó jegyzetekre, a szövegkritikai apparátusra), mely lényegében meghatározza magát a kritikai kiadás készítésének folyamatát és műveleteit is. Eszerint a kritikai kiadást készítő textológus feladatai: (1) a szövegforrások (kézirat, gépirat, nyomtatvány) összegyűjtése és datálása; (2) a szövegforrások elemzése (eredeti szerzői kézirat és a másolat megkülönböztetése); (3) szövegeltérések és a szöveg alakulástörténetének megállapítása; (4) a szövegforrások leszármazási rendjének megállapítása; (5) a mű befogadástörténetének feltárása; (6) az alapszöveg kiválasztása és a kritikai kiadás főszövegének megállapítása; (7) a szövegkritikai, keletkezéstörténeti és magyarázó jegyzetek elkészítése. A kritikai kiadást készítő textológus számára adott annak eldöntése: hogyan adja közre a feldolgozott szövegkorpuszt, azaz a művek keletkezésének kronológiai rendjében (ezt írták elő, illetve preferálták a korábbi szabályzatok); vagy figyelembe véve a szerző által kialakított kompozicionális rendet kötetenként (erre példa Kosztolányi Dezső verseinek kritikai kiadása).

A textológus szöveggondozói munkájának fókuszában kezdetektől fogva a szövegromlás elleni küzdelem állt. Ma, amikor az online térben néhány kattintással elérhető egy irodalmi mű számtalan és gyakran kétes minőségű változata, különösen fontos hangsúlyozni, hogy az elkészült és publikált kritikai kiadások főszövegei képezik a további tudományos kutatások alapját, valamint az úgynevezett népszerű kiadások és az iskolai tankönyvek, szöveggyűjtemények is csak a kritikai kiadásban megállapított szöveg betűre pontos felhasználásával kerülhetnek az olvasók, tanulók kezébe.

Az *Alapelvek* már önálló kiadástípusként szerepelteti az elektronikus kiadást. Az elektronikus kiadással szembeni textológiai elvárások lényegében megfelelnek a kritikai kiadással szemben támasztottakkal, viszont a dokumentum kiemeli az elektronikus médium kínálta olvasási lehetőségek kihasználását, nevezetesen a szövegváltozatok együttes (szinoptikus) olvasását. Bár technikailag elképzelhető más adathordozón (korábban a CD-ROM szolgált erre) publikált elektronikus kiadás is, ma leginkább online, szabad vagy korlátozott hozzáféréssel közreadott kiadásokat értünk alatta. Elterjedt a *digitális kiadás* kifejezés is, melynek jelentéskörét érdemes tisztázni, és a fogalomhasználatot pontosítani. Eszerint tehát beszélhetünk *digitalizált kiadásról*, mely alatt a korábban nyomtatott formában kiadott szövegek digitális facsimiléjét értjük, általában kétrétegű, kereshető PDF-fájlformátumban publikálva. Az *Alapelvek* a digitalizált kiadást, mivel pusztán csak az adathordozóban különbözik

a printtől, nem tekinti önálló kiadástípusnak. Az úgynevezett *informatizált* (vagy *digitális*) *kiadás* a nyomtatott szövegkiadások jelölőnyelven (a humán tudományok területén legelterjedtebb a TEI XML szabványának⁷ alkalmazása) kódolt, strukturált és adatalapú változata. Mindkét esetben utóidejű konvertálásról van szó, utóbbi azonban már kihasználja az elektronikus médium és a szemantikus web kínálta lehetőséget, és maga a konvertálás ennek figyelembevételével történik. Az informatizált kiadás megjelenítés- és felhasználásmódját tekintve tehát elvileg nem különbözik az úgynevezett *born digital kiadástól*, melynek elkészítését már nem előzi meg a nyomtatott kiadás, kifejezetten az elektronikus, online médium számára készül, és jelölőnyelven kódolt.

Az anyaggyűjtés és rendszerezés fázisában a born digital kiadás készítése lényegében még nem különbözik a hagyományos filológia metódusában létrehozott nyomtatott kritikai kiadásokétól, viszont az anyag szöveggkritikai feldolgozása és jegyzetapparátusának elkészítése jelölőnyelvi átiratban, azaz XML-formátumban, a Text Encoding Initiative (TEI) ajánlásának megfelelően történik, az anyag sajátosságaira szabott szerkesztői keretrendszerben. Mindez aktív kooperációt igényel a feldolgozandó életmű vagy műfaj irodalomtörténeti és textológiai sajátosságait ismerő filológus, a digitális bölcsező, valamint a kiadás informatikai hátterét biztosító mérnök informatikusok között. A munkafolyamat során kiemelt szempont az adatvesztés megakadályozása, az adatarshiválás és verziókövetés biztosítása. Erre a DigiPhil számára a GitHub nevű nyílt forráskódú webalapú platform szolgál, mely lehetővé teszi a kódok tárolását és a verziókövetést, emellett az adott projektben résztvevők között biztosítja az együttműködés lehetőségét azáltal, hogy online hozzáférést biztosít a repozitóriumhoz. A born digital kiadások készítői már nem a nyomtatott kiadásra jellemző linearizált szövegben gondolkodnak, hanem adatbázisszerűen rögzítik az anyagukat, így lehetőség nyílik az adatgazdagításra, a személy- és helynevek önálló entitásként való rögzítésére (névtérre fektetés); a bibliográfiai és egyéb kutatási adatokat szemantikus adatbázisban rögzítik. Az Irodalomtudományi Kutatóintézet szemantikus adatbázisa az ITIdata, mely Wikibase szoftverre épül és a WikiData struktúráját követi.⁸ A jelölőnyelvi átiratok

⁷ Lou BURNARD, „Introduction”, in *What Is the Text Encoding Initiative? How to Add Intelligent Markup to Digital Resources*, Encyclopédie Numérique (Marseille: OpenEdition Press, 2014), <https://doi.org/10.4000/books.oep.426>.

⁸ Az ITIdatán jelenleg a következő adatbázisok érhetőek el: „A Magyar Irodalomtörténet bibliográfiája”, szakmai felelős CsászTVAY Tünde, https://itidata.abtk.hu/wiki/A_Magyar_Irodalomtortenet_bibliografija; „Kosztolányi-forrásjegyzék”, szakmai felelős DOBÁS Kata, [https://itidata.abtk.hu/wiki/Kosztolányi-forrásjegyzék](https://itidata.abtk.hu/wiki/Kosztolanyi-forrasjegyzek); „Hajnóczy-hagyaték”, szakmai felelős LUDMÁN Katalin, [https://itidata.abtk.hu/wiki/Hajnóczy-hagyaték](https://itidata.abtk.hu/wiki/Hajnoczy-hagyatek); „Kasinet”, szakmai felelős KAPPANYOS András, <https://itidata.abtk.hu/wiki/Kasinet>; „Századfordulós sajtóbibliográfia”, szakmai felelős WIRÁGH András, [https://itidata.abtk.hu/wiki/Századfordulós_sajtóbibliográfia](https://itidata.abtk.hu/wiki/Szazadfordulos_sajtobibliografia); „Krúdy Gyula-bibliográfia”, szakmai felelős WIRÁGH András, [https://itidata.abtk.hu/wiki/Krúdy_Gyula-bibliográfia](https://itidata.abtk.hu/wiki/Krudy_Gyula-bibliografia); „Jókai-bibliográfia”, szakmai felelős HANSÁGI Ágnes, [https://itidata.abtk.hu/wiki/Jókai-bibliográfia](https://itidata.abtk.hu/wiki/Jokai-bibliografia); „Heltai-bibliográfia”, szakmai fe-

közzététele és a digitális vagy born digital kritikai kiadások metaadatainak publikálása a szemantikus weben lehetőséget biztosít nemzetközi projektekkel való összekapcsolásra (aggregáció). Ilyen nemzetközi digitális platform az Európai Unió által létrehozott európai közgyűjtemények digitalizált anyagát közös online felületen elérhetővé tevő Europeana.

Az Irodalomtudományi Kutatóintézet stratégiai céljai között első helyen szerepel a klasszikus magyar szerzők életműve kritikai kiadásának készítése a legkorszerűbb módszerekkel és az ismeretek legteljesebb összegzésével. Ennek megfelelően számos jelenleg készülő kritikai kiadás műhelye az intézetben található, vagy kollégáink más intézményekben folyó textológiai munkálatok társult kutatóiként vesznek részt kritikai kiadás készítésében. 2025-ben a *Szemantikus technológiájú kritikai szövegkiadások elkészítése a magyar nemzeti klasszikusok szövegeiből fejlett informatikai kutatókörnyezetben* című kutatási terv keretében készül a magyarországi neolatin nyelvű irodalom, a *Régi magyar költők tára* (RMKT 18. századi köszöntő versek) és a magyar irodalom klasszikus életműveinek (Kazinczy Ferenc, Jókai Mór, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső) szemantikus technológiájú kritikai kiadása, több tudományos kutatóhellyel kooperálva. A kutatóintézet stratégiai céljai között nemcsak az új kritikai kiadások készítése szerepel, hanem a korábban nyomtatásban megjelent kiadványok digitalizált vagy informatizált kiadásának mindenki számára szabadon hozzáférhető formában történő közzététele is. Erre szolgál a textológiai portál, a *Nemzeti klasszikusok kritikai kiadásai* (<https://szovegtar.iti.mta.hu/>), mely digitalizált kiadásokat tartalmaz, jelenleg 364 kötet, 241 ezer oldal, 61 szerző és 7 sorozat érhető el innen kétrétegű PDF-fájlokban, az egyes kiadások metaadataira (szerző, cím, sajtó alá rendező stb.) és a bármely szavára szabadszavas és strukturált keresési lehetőséggel.

A textológiai kutatások digitális filológiai hátterét a *DigiPhil: A magyar irodalomtudomány filológiai portálja* biztosítja, mely 2014-ben a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen létrehozott digitális filológiai projekt, ma a kutatóintézet tartalomszolgáltató portáljaként működik a Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium konzorciumi partnereként több társult kutatóhellyel együttműködve. A DigiPhil oldaláról (<https://digiphil.hu/kiadasok/>) jelenleg 12 szerző életművének, illetve az RMKT 17. századi kötetének informatizált kiadása és a *Metafilológia* című kötetek tanulmányai érhetők el PDF-formátumban. Ezek közül a fentebb említett fogalmak szerint born digital

lelős KÖRÖSI Ferenc, [https://itidata.abtk.hu/wiki/Heltai-bibliografia](https://itidata.abtk.hu/wiki/Heltai-bibliografia;); „Századfordulós karrierrajzok”, szakmai felelős WIRÁGH András, https://itidata.abtk.hu/wiki/Szazadfordulos_karrierrajzok; „Digitális irodalmi emlékezet Közép-Európában”, szakmai felelős DOBÁS Kata és SZEMES Botond, https://itidata.abtk.hu/wiki/Digitalis_irodalmi_emlekezet_Kozep-Europaban. A linkekhez való hozzáférés: 2025.06.16.

kiadásnak tekinthető Nicolaus Olahus leveleinek kiadása,⁹ mely már XML-formátumban készült kétféle, online és nyomtatott kimenettel.

Babits Mihály verseinek kritikai kiadása

A fentebbiekben inkább csak definíció- és adatszerűen tárgyaltam a kritikai és az elektronikus szövegkiadások kérdését, valamint az Irodalomtudományi Kutatóintézetben zajló textológiai munkát. Az alábbiakban konkrét példán, Babits Mihály verseinek kritikaikiadás-sorozatán szeretném – lehetőségeim szerint – szemléletesen bemutatni azt, hogy hogyan és milyen keretek között zajlik egy kritikai kiadás készítése. Mivel a hasonló jellegű tudományos vállalkozások sokszor évtizedekig zajló kutatómunkát igényelnek, ezért lényeges kérdés, hogyan tud reagálni a tudományos szövegkiadás az utóbbi évtizedek mediális és episztemológiai kihívásaira. A Babits Kutatócsoport múlt évtized végén megtörtént újjászervezése során célként tűztük ki azt is, hogy ezekre a kihívásokra saját diszciplináris kereteink között releváns választ próbáljunk adni. Mivel már folyamatban lévő projektről volt szó, ezért mintegy „menet közben” kellett végrehajtani azt a metodikai váltást, mely egyrészt megőrzi a korábbi évtizedek munkájának eredményeit, másrészt viszont hatékonyan használja fel a digitális filológia kínálta új lehetőségeket is.

A második világháború után, a fordulat évét követően Babits életműve hosszú évekre kiszorult a hivatalos irodalmi kánonból, művei nem vagy csak alig jelenhettek meg. 1956 után a kommunista hatalom megváltozott kultúrpolitikai irányának köszönhetően először válogatott versei és művei jelenhettek meg, majd 1961-ben Rozgonyi Vilmos szerkesztésében napvilágot látott verseinek világháború utáni első gyűjteményes kötete, ezt 1974-ig négy további kiadás követte Rozgonyi szerkesztésében. 1977-ben jelent meg a Belia György gondozta gyűjteményes kötet. Ezekre a nagyközönségnek szóló szövegkiadásokra egyaránt jellemző, hogy a politikai okokból kifogásolt műveket, vagy azok inkriminált részét kihagyták a gyűjteményből.¹⁰ A szövegkiadást élenkülő recepció követte, mely csúcspontját a költő születésének centenáriumán érte el. Ezekben az években több fontos szakmunka jelent meg, köztük Rába György monográfiája¹¹ és Nemes Nagy Ágnes *A hegyi költő* című könyve.¹²

⁹ „Nicolaus Olahus: Epistulae”, hozzáférés: 2025.06.16, <https://digiphil.hu/gallery/olahus/>; *Nicolaus Olahus: Epistulae Pars I: 1523–1533*, szerk. Emőke Rita SZILÁGYI, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum (Budapest: Reciti Kiadó, 2018); *Nicolaus Olahus: Epistulae Pars II: 1534–1553*, szerk. Emőke Rita SZILÁGYI, Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum (Budapest: Reciti Kiadó, 2022).

¹⁰ KELEVÉZ Ágnes, „A Babits-versek kritikai kiadásának sorozata elé”, in BABITS Mihály, *Összes versei: 1890–1905*, szerk. SOMOGYI Ágnes, tan. HAFNER Zoltán, Babits Mihály összes versei: Kritikai kiadás 1, 13–47 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2017), 40–43.

¹¹ RÁBA György, *Babits Mihály költészete: 1903–1920* (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1981); RÁBA György, *Babits Mihály* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1983).

¹² NEMES NAGY Ágnes, *A hegyi költő: Vázlat Babits lírájáról* (Budapest: Magvető Kiadó, 1984).

A Babits Mihály verseinek kritikai kiadását készítő Kutatócsoport története az 1980-as évekre nyúlik vissza. Az Irodalomtudomány Kutatóintézet akkori igazgatója, Klaniczay Tibor a szövegkiadások és a filológia megbecsültségének helyreállítása érdekében szorgalmazta a kritikai kiadások megjelentetését, ezért kiemelten támogatta a Babits-kutatás elindítását is, melynek elsőrendű fontosságát – több más, politikai szempontból a kánon peremére szorított szerzőével (például Kemény Zsigmond és Kosztolányi Dezső) együtt – már a hatvanas évek elején hangsúlyozta.¹³ Ennek érdekében hozta létre a Babits Kutatócsoportot, amely előbb közvetlen igazgatói irányítása alá tartozott, majd a 20. századi irodalommal foglalkozó osztály önálló kutatócsoportjaként működött. Idővel a Babits-életmű gondozása kettévált. Az ELTE BTK Modern Magyar Irodalmi Tanszékével kötött megállapodás értelmében a Babits-oeuvre elsődleges műfajának, a verseknek a kritikai kiadása az intézeti, a többi műfaj feldolgozása az egyetemi kutatócsoport feladata lett, mely utóbb átkerült a Pázmány Péter Katolikus Egyetemre.

A feldolgozandó anyag és a kutatás jellegéből fakadóan kiemelten fontos az intézmények közötti együttműködés hangsúlyozása. Babits Mihály kéziratos hagyatékának legnagyobb része három nagy archívumban, az Országos Széchényi Könyvtár, a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA kézirattáraiban található. A kritikai szövegkiadást megelőző munkálatok, a kéziratok rendezése, katalógizálása, az életmű bibliografikus feldolgozása az említett intézmények közötti együttműködés keretében valósult meg. Ennek köszönhetően 1993-ban megjelent a Babits kéziratos hagyatékát négy kötetben feldolgozó kézirat-katalógus, Melczer Tibor, Cséve Anna, Kelevéz Ágnes, Papp Mária, valamint Nemeskéri Erika munkája,¹⁴ 1998-ban pedig kiadásra került a Stauder Mária és Varga Katalin által összeállított *Babits bibliográfia*.¹⁵ A kutatócsoport munkájának keretében Róna Judit állította össze Babits Mihály életrajzi kronológiáját 1920-ig.¹⁶

Ezek a segédkönyvek megteremtették a lehetőségét annak, hogy Babits költői életművének kritikai kiadása megindulhasson. A sorozat az eredeti tervek szerint ötéves bontásban és kronológiai rendben adja közre a verseket. 2017-ben a kutatócsoport munkája rég várt fordulóponthoz érkezett, W. Somogyi Ágnes és Hafner Zoltán gondozásában megjelent a költő gyerekkori zsenyéktől 1905-ig tartó, első

¹³ KLANICZAY Tibor, „A textológiai munka problémái”, *A Magyar Tudományos Akadémia I. (Nyelv- és Irodalomtudományi) Osztályának Közleményei* 19 (1962): 339–349, 346.

¹⁴ CSÉVE Anna et al., szerk., *Babits Mihály kéziratai és levelezése: Katalógus*, Klasszikus magyar írók kéziratainak és levelezésének katalógusa (Budapest: Argumentum Kiadó–PIM, 1993).

¹⁵ STAUDER Mária és VARGA Katalin, szerk., *Babits Mihály bibliográfia* ([Budapest]: Argumentum Kiadó; Magyar Irodalom Háza–MTA Irodalomtudományi Intézet, 1998).

¹⁶ RÓNA Judit, *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája: 1883–1908*, Babits-kronológia 1 (Budapest: Balassi Kiadó, 2011); RÓNA Judit, *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája: 1909–1914*, Babits-kronológia 2 (Budapest: MTA BTK ITI–Balassi Kiadó, 2013); RÓNA Judit, *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája: 1915–1920*, Babits-kronológia 3 (Budapest: Balassi Kiadó, 2015).

pályaszakaszában keletkezett verseinek kiadása.¹⁷ Az 1906 és 1910 közötti periódus verseit Kelevéz Ágnes rendezte sajtó alá, mely 2022-ben jelent meg.¹⁸

A Kutatócsoport 2019-ben fiatal kutatók belépésével megújult, és 2021-től a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen működő kutatócsoporttal kooperálva a textológiai munka a *Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása* cím alatt az NKFIH által támogatott projekt keretében zajlik. A projekt meghatározó részét képezi a már nyomtatásban megjelent kötetek informatizálása, valamint az *Isteni színjáték* fordításának kritikai kiadása nyomtatott és informatizált változatban. A harmadik verseskötettől kezdve jelentős metodikai megújulás következett a kritikai kiadás-sorozat történetében. A Babits-versek kritikai kiadásának előkészületei tehát még a nyolcvanas évek közepén kezdődtek, és a sorozat textológiai elveit tekintve eredetileg – kisebb eltérésekkel – az *Ady Endre összes versei* sorozatot, azaz a hagyományos kritikai kiadás elveit követték. Ez alapján született meg a kritikai kiadás-sorozat első és második kötete. Ez a textológiai gyakorlat, illetve a mögötte meghúzódó szövegelméleti megfontolások a kurrens tudományos diskurzus, a magyarországi szövegkiadói gyakorlat és a feldolgozandó életmű jellege miatt is felülvizsgálatra, illetve frissítésre szorult. Mindez azért is vált különösen indokolttá, mivel a kéziratos hagyaték jellege az 1910-es évektől megváltozott. A költő korai verseinek kéziratait tartalmazó úgynevezett *Angyalos könyv* második füzetének lezárása után ugyanis mennyiségi és minőségi változás figyelhető meg, megszaporodnak az autográf töredékek, fogalmazványok, nyomdai tisztázatok, a ’10-es évek közepén Babits írógépet vásárolt,¹⁹ s ezt követően megjelenésre szánt verseit általában gépirással tisztázta, a gépiratot autográf aláírásával autorizálta. Mindez a harmadik verseskötettől kezdve szükségessé tette a szövegközlés elveinek és gyakorlatának újragondolását.

Az első két kötet a több szövegforrással rendelkező versek esetében a szövegeltéréseket vessoronként lebontva táblázatos formában közli. A szövegeltérés-táblázat akkor mutatkozik használható módszernek, amikor viszonylag kevés számú szövegforrással rendelkezünk, melyeken legfeljebb szó vagy szintagma szintű eltérések figyelhetők meg. A táblázatban rögzített adatoknak a főszöveggel való egybevetése alapján az olvasó (kutató) rekonstruálni tudja az egyes szövegforrásokon megőrzött szövegállapotokat. Több szövegforrás és nagyobb szövegrészeket érintő eltérések esetében a szövegeltérés-táblázat használata rendkívül nehézkessé, néhány esetben lehetetlenné válik. Az első kötet elé írt bevezető tanulmányában a feldolgozandó anyagot jól ismerő Kelevéz Ágnes is jelzi Babits versírói gyakorlatának, valamint

¹⁷ BABITS, *Összes versei: 1890–1905*.

¹⁸ *Babits Mihály összes versei: 1906–1910*, szerk., tan. KELEVÉZ Ágnes, Babits Mihály összes versei: Kritikai kiadás 2 (Budapest: Argumentum Kiadó–MTA BTK ITI, 2022).

¹⁹ SÁRA Péter, „Babits legkedvesebb tárgyai közt”, in *Mint különös hírmondó: Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára*, 389–404 (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda Kiadó, 1983), 402–403.

a hagyatéék jellegének megváltozását, és ennek a kritikai kiadás metodikájára nézve várható következményeit:

Mivel Babits versírói gyakorlata, kéziratának jellege sokat változik az évtizedek folyamán, például a tízes évek közepétől kezdve összehasonlíthatatlanul több a javított, átírt, újraírt, töredékes kézirat, mint korábban, ezért a későbbi, papíralapú kötetek textológiai megoldásainak alkalmazkodniuk kell majd az adott periódus sajátosságaihoz.²⁰

A probléma már a második kötet néhány verse esetében is jelentkezett. Ilyenkor a sajtó alá rendező, Kelevéz Ágnes a táblázat alkalmazása mellett, az abban nem rögzíthető, nagyobb, esetenként több versszakra kiterjedő szövegeltéréseket külön átiratban is közölte a szöveggkritikai jegyzetek között.

Áttekintve az utóbbi egy-két évtized szövegkiadói gyakorlatát, különös tekintettel a hasonló jellegű költői korpuszok feldolgozására, arra a döntésre jutottunk, hogy az új koncepció kialakítása során nemcsak a Babits-versek nyomtatott kritikai kiadásban való megjelenítésének alapelvein módosítunk, hanem az anyag feldolgozásának metodikáját is a digitális filológia keretei között gondoljuk újra.²¹ Ez utóbbi ambíciót támogatja a kutatási infrastruktúra korábban már említett kedvező változása is: az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja ugyanis több másik intézménnyel együtt jelenleg tagja a Digitális Örökség Nemzeti Laboratóriuma néven elindított együttműködésnek, melynek célja egy olyan módszertan kidolgozása, mely lehetővé teszi a nemzeti kulturális örökség mesterségesintelligencia-alapú feldolgozását, kutatását és közzétételét. A laboratórium informatikai innovációit intézményi partnerként a Babits-versek digitális kiadása során is alkalmazni tudjuk.

A Babits-versek digitális kiadását a DigiPhil felületén publikáljuk. Az első kötet informatizált változata már elérhető itt,²² a második kötet jelenleg lektorálás alatt van. A digitális tudományos szövegkiadás legfontosabb jellegzetességei közül az egyes művek keletkezésének alakulására fókuszáló genetikus szemlélet érvényesíthetősége emelendő ki. Annak a sajtó alá rendezői célkitűzésnek, mely a szövegek kiadása során a befejezettség helyett a szövegalkulás folyamatát, tehát a szöveggenezist kívánja bemutatni, megfelelő közege a digitális médium,²³ mely képes olyan filológiai problémákra is megoldási javaslatokat kínálni, amelyek más mediális környezetben

²⁰ KELEVÉZ, „A Babits-versek kritikai kiadásának sorozata elé”, 29.

²¹ A Babits-versek kritikaikiadás-sorozata közlési tervének újragondolásában és megvalósításában a Babits Kutatócsoport tagjai (Bucsics Katalin, Buda Attila, Káli Anita, Kelevéz Ágnes, Major Ágnes, Széchenyi Ágnes, Szénási Zoltán, Visy Beatrix) és a DigiPhil munkatársai (Bobák Barbara, Dobás Kata, Fellegi Zsófia, Hernády Judit és Palkó Gábor) vettek, illetve vesznek részt.

²² *Babits Mihály versei 1890–1905*, XML szerk. BUCSICS Katalin, FELLEGI Zsófia és SZ. VARGA Szilvia, hozzáférés: 2025.06.16, <https://digiphil.hu/gallery/babits-lira-1/>.

²³ DEBRECZENI Attila, *Csokonai költői életművének kronológiai rendje* (Budapest: Akadémiai Kiadó–Debreceni Egyetemi Kiadó, 2012), 17; HANS WALTER GABLER, „The Draft Manuscript as Material

nehezen – vagy egyáltalán nem – valósíthatók meg. A digitális kiadás biztosítja a szövegváltozatok és a szövegalakulási folyamat együttlátását, szinoptikus olvashatóságát, illetve saját anyagára érvényes digitális közeget tud megalkotni, kihasználva az elektronikus médium adottságaiból eredő interpretációs, illetve a textuális kapcsolatokra is reflektáló lehetőségeket.

A Babits-versek kritikai kiadása a harmadik kötettől kezdve tehát a born digital kiadásoknak egy sajátos változata lesz, amennyiben a versek jelölőnyelvi átiratai XML-formátumban, a Text Encoding Initiative ajánlása szerinti kódolásban készülnek az Oxygen XML Editor kifejezetten a Babits-korpusz jellegére kialakított szerkesztői keretrendszerében. Ebben az elektronikus környezetben végzett sajtó alá rendezői munkafolyamatnak – az Oláh Miklós-levelezés kritikai kiadásához hasonlóan – kétféle kimenetele lesz: a digitális és a papíralapú nyomtatott kiadás.

A szövegek variánsai esetében – a DigiPhil gyakorlatának megfelelően – sokrétű adatszolgáltatást kívánunk végezni, például a szövegforrások lelőhelyeire, bibliográfiai adataira, keletkezésük körülményeire és folyamatára vonatkozóan, ismertetjük a kéziratok és gépiratok állapotát és egyéb tulajdonságait, a variánsok számát, helyét, a szövegforrások listáját, illetve a források egyes sajátosságait (datálását, attribúcióját, a kéziratok leírását és bibliográfiai adatait) is. Lehetőség nyílik továbbá a kéziratok geneziséit is szemléltető materiális tulajdonságok bemutatására, a Kosztolányi-művek jegyzeteihez hasonlóan például megadjuk az íróeszköz fajtáját, melynek jelentősége lehet a kézirat alaprétegeinek a megállapítása során. Az elektronikus kiadás lehetővé teszi az egyes művek kéziratot, illetve nyomtatott variánsainak egymás mellett történő elrendezését. A nyomtatott kiadás megállapított főszövege lesz ez esetben az az olvasói szöveg, mely – hasonlóan például a Csokonai-versek elektronikus kritikai kiadásához²⁴ – az emendált és „olvasóbarát” állapotban közölt szöveget jelenti, emellett közöljük az adott vers szövegváltozatait, a szövegforrások betűhű átiratait.

A papíralapú kiadásban is szereplő szövegek átírására szolgáló jeleket applikálva, illetve saját közegéhez igazítva és bővítve, a digitális kiadás alkalmas arra, hogy az egyes kéz-, illetve gépiratok rétegeit láthatóvá tegye, Babits módosításait, javításait, betoldásait, illetve időbeli alakulásait is bemutassa. Mind a nyomtatott, mind a digitális kiadásban közös, hogy sem a kéziratot, sem a nyomtatott szövegeket nem a fényképek nyújtotta reprodukció szintjén adja vissza, ezért a terveink között szerepel, hogy a digitális kiadásban az egyes szövegváltozatok jó minőségű, vizsgálható faksimiléjét is közreadjuk.

Foundation for Genetic Editing and Genetic Criticism”, in *Text Genetics in Literary Modernism and Other Essays*, 209–219 (Cambridge, UK: Open Book Publishers, 2018), 211, <http://doi.org/10.11647/OBP.0120.10>.

²⁴ *Csokonai Vitéz Mihály összes művei: Elektronikus kritikai kiadás*, szerk. DEBRECZENI Attila, hozzáférés: 2025.06.16, http://deba.unideb.hu/deba/csokonai_muvei/.

A Babits-versek kritikai kiadása közlési tervének átalakítása során az tűnt célra-vezetőnek, ha csak részlegesen módosítunk az eredeti, nyomtatott kiadásra vonatkozó közlési terven, és a szövegeltérés-táblázatok elkészítése helyett más módszert keresünk arra, hogy a kéz- és gépiratos hagyaték, valamint a nyomtatott korpusz feldolgozása során megállapított valamennyi szövegforrást közöljük. Mindez azt jelenti, hogy minden vers esetében meghatározunk egy *főszöveget*. Az alapszöveget a csak kéz- vagy gépiratban fennmaradt szövegek esetében az *ultima manus*, a nyomtatásban is létezők esetében az *ultima editio* alapján jelöljük ki, figyelembe véve, hogy az csakis a textológiai legjobb szövegváltozat lehet. A legszükségesebb emendáció mellett, mely a főszöveg kialakításakor figyelembe veszi Babits írásmódjának sajátosságait (például a magánhangzók és mássalhangzók időtartamának jelölésére vonatkozóan), a *betűhű közlésre* törekszünk. A kéziratok kiolvasása esetén a Babits írásmódjából fakadó írásjelek (ny–nny?) meghatározása a költő írásgyakorlatát ismerő sajtó alá rendező egyéni döntésén múlik. A nyomtatott megjelenések közlése esetében nem tüntetjük fel az adott nyomda betűkészletéből fakadó tipográfiai vagy egyéb sajátosságokat (például a különböző típusú zárójelek használatát és a kiemelés különféle módjait), de a magánhangzó-hosszúságra vonatkozó jellemzőket akkor is rögzítjük, ha az a nyomda betűkészletének hiányosságaiból fakad.

Ebben tehát alapvetően az első kötettől érvényesülő textológiai elveket követjük:

A közölt versek szövegének, a főszövegnek a kialakításában alapszöveggént az utolsó kézirat, az *ultima manus* akkor szolgál, ha a szöveg nem jelent meg nyomtatásban, vagy ha a sajtóközlemény nem volt hitelesnek, a költő által ellenőrzöttnek tekinthető. Ha egy-egy költői alkotásnak több kézírata is fennmaradt, akkor általában a legkésőbb keletkezett tekinthető alapszövegnek, ha csak valamilyen komoly érv nem szól egy korábbi kiválasztása mellett. Ezekben az esetekben a szöveg-összehasonlítás eredményei alapján, ha szükséges, bizonyos mértékű emendációra is sor kerülhet.

Babits esetében gyakori, hogy szövegei évtizedeken keresztül újra és újra megjelennek anélkül, hogy ennek bármilyen kézíratos nyoma fennmaradt volna, ilyenkor a költő életében utolsóként megjelent kiadás szövege, az *ultima editio* szolgál alapszöveggént. Az elv nem alkalmazható mechanikusan, hiszen különbséget kell tenni azok között a megjelenések között, amelyek feltehetőleg idegen szerkesztői elvek szerint javítva, néha csak „ollózással” összeillesztve, feltehetőleg a költő jóváhagyása nélkül láttak újra napvilágot, illetve azok között, amelyek a költő gondozásában jelentek meg.

A főszöveg kialakításában fontos körülmény, hogy az egyes versek szövege hányszor jelent meg Babits életében, s melyek azok a közlések, ahol a szerző maga is korrigálhatott, illetve melyek azok, ahol egy szerkesztői kéz végezte el a nyomtatás előtti végső simításokat.²⁵

²⁵ KELEVÉZ, „A Babits-versek kritikai kiadásának sorozata elé”, 28–29.

Mivel Babits a nyomtatásban megjelent, majd újra kiadott, kötetbe rendezett versein jellemzően nem hajtott végre jelentős módosításokat, míg azonban a szövegek keletkezési folyamatát dokumentáló kéziratos hagyatékból jelentős eltérések figyelhetők meg az egyes szövegváltozatok között, ezért a szövegeltérések feltüntetésében két különböző módszert alkalmazunk: a nyomtatásban megjelent és több nyomtatott szövegváltozattal rendelkező versek szövegeltéréseit soronkénti osztásban a főszöveg alatt lábjegyzetben közöljük; a kéz- és gépiratos előszövegeket (ide sorolva a korrektúrákat és azokat a nyomtatott lapkivágatokat is, melyeket egy újabb közléshez Babits saját kezűleg javított) genetikus átiratban, reményeink szerint egyszerű és követhető jelkészlettel teljes egészében közöljük a jegyzetapparátus részeként. Több előszöveg esetén – amennyiben ez tipográfiaileg megoldható – a könnyebb összehasonlítás érdekében a margón jelezzük az előszövegek egymáshoz viszonyított szövegeltéréseit is. Mivel a genetikus átiratok és az előszövegek sorrendjének megállapítása legtöbb esetben hipotetikus, ezért a szöveggenézis rekonstrukciója szükség esetén kiegészül az alakulástörténetet leíró szöveges magyarázattal is, mely a keletkezéstörténeti jegyzet részét képezi.

Az új átírási mód kidolgozása elsősorban az egyszerűsítést célozta, de figyelembe vette a hasonló tudományos szövegkiadási módszert megvalósító hazai és nemzetközi gyakorlatot is, például a beszúrások helyének szemléltetésére *sub-*, illetve *super-*scriptet alkalmazunk. Annyiban azonban eltér az általunk megismert jelrendszerektől, hogy az íróeszközök és a különböző írásműveletek jelölésére színekódokat használunk. Megtartjuk a fogalmazványokon a Babits által időnként alkalmazott és jól ismert korrektúrajeleket, például a szavak vagy sorok cseréjének jelölésére, szavak külön- vagy egybeírásának jelzésére. A sajtó alá rendező szövegre (például a szöveghiányra vagy a bizonytalan olvasatra) vonatkozó közlései során a szövegkiadási gyakorlatban széleskörűen alkalmazott jeleket használunk, melyek betűszíne eltér a kéz- vagy gépiratos átiratok betűszínétől, ezáltal könnyen megkülönböztethető Babits írásműveleteitől.

Egy klasszikus szerző életművének vagy akár csak az életmű egy meghatározó műfajának tudományos igényű feldolgozását végrehajtó kritikai kiadás-sorozat megvalósítása hosszú, gyakran több évtizedre kiterjedő, számos kutató bevonásával zajló textológiai munka. Terveink szerint az 1911 és 1915 közötti Babits-verseket kiadó harmadik kötet után még 2026-ban megjelenik a negyedik kötet is, ezzel a költői életmű kritikai kiadása kronológiailag a feléhez ér, és ezzel beláthatóvá válik a teljes verskorpusz digitális filológiai keretek között történő feldolgozása is, melynek eredményeként a modern magyar irodalom egyik meghatározó költői életművének készül majd el minőségbiztosított, tudományos szövegkiadása, mely nemcsak az Irodalomtudományi Kutatóintézet kritikai kiadásainak „rendezett kincsházát” gazdagítja, hanem – reményeink szerint – a magyarországi szöveggondozói és tudományos szövegkiadási gyakorlatra is megtermékenyítően hat majd.